

TURGUT ÖZAL VE AVRASYA

Prof. Dr. Hikmet Özdemir

Siyaset Bilimi Profesörü, Cumhurbaşkanlığı Eski Başdanışmanı

9 Kasım 1989 günü Türkiye’de çoğunluk partisi lideri Turgut Özal Cumhurbaşkanlığı görevine başlamak için Çankaya Köşkü’ne giderken Doğu Almanya Berlin Duvarı’nı kaldırma kararını açıklıyordu. Yeni seçilen cumhurbaşkanı Meclis’te milletvekillerine hitabında bu dramatik olaya vurgu yaparak şöyle konuşmuştu:

“Dünyanın her köşesinde bugün değişiklik rüzgarları esmektedir. Demokratikleşme ve serbestleşme Doğu Avrupa’yı sarmaktadır. Avrupa entegrasyonu yeni boyutlar kazanmaktadır. Uzak Doğu, Japonya’nın etrafında yeni bir ekonomik güç odağı oluşturmaktadır. Bu gelişmeler karşısında Kuzey Amerika’nın iki büyük devleti de imkânlarını birleştirme zorunluluğunu hissetmişlerdir.”¹

1989 sonbaharında Avrupa’da ve Dünya’da yeni bir düzen kurulurken Türkiye resmi ve sivil bütün milli güç bileşenleriyle bu yeni düzende hak ettiği yerini almalıydı.

Uluslararası ve bölgesel gelişmeleri titizlikle takip eden, ekonomi ve diplomaside cesur hamleleriyle ünlü teknokrat lider, Cumhuriyetin bir numaralı koltuğunda sorumluluk üstleniyordu.

Doğu ve Batı buluşmasını anlamak ve ülkesine ona göre bir yol çizmek istiyordu.

İlginçtir, Türkiye’nin 8. Cumhurbaşkanı bu stratejik hedefini cumhurbaşkanı seçilmeden bir yıl önce hem de harita üzerinde anlatmıştı.

O sırada Başbakanı...

İPEK YOLUNDA UÇMAK!

1988 sonunda Başbakan bir süre önce göreve atadığı THY Genel Müdürüne unutulmaz bir vizyon dersi verecekti...

Genel Müdür Cem Kozlu’nun taniğine göre bu muhteşem liderlik kararının ayrıntıları şöyleydi:

“Göreve başladıktan kısa bir süre sonra Harbiye orduevine çağrıldım. Özal’ın önünde bir atlas açık duruyordu. İstanbul’dan hareket eden parmağı hiç tereddüt etmeden Azerbaycan’ın başkenti Bakü’yü buldu ve oradan Hazar Denizi’ni aşarak Türkmənistan’ın merkezi Aşkabat’a uğradı. Sonra gene hiç temposunu düşürmeden, Özbekistan’ın tarihi kenti Semerkant üzerinden başkenti Taşkent’e ulaştı. Taşkent’in hemen kuzeyinde Kazakistan sınırını geçip bu ülkenin zengin düzlüklerinde yol aldıktan sonra başkent Alma-Ata’ya geldi ve durdu. Burada başını atlastan kaldırarak, ‘Buradan sonra halletmen gereken bazı sorunlar var,’ dedi.”

“İlk sorun, Alma-Ata ile ondan sonraki durak olan Çin’in Sincan Eyaleti’ndeki Urumçi kenti arasında hava koridoru olmamasıydı. Bunu kurabilmek için Türk Hava Yolları’nın, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü ile temas edip, girişimleri hızlandırması gerekiyordu. İkinci sorun ise Alma-Ata ile Urumçi arasındaki, yüksekliği 7.439 metre yükseklikteki Tien-şan Dağları idi. Elimizdeki en yüksek performanslı uçak olan Airbus A-130’ların iki motorundan biri durduğu takdirde tehlike doğup doğmayacağına merak ediyordu. Son problem de Urumçi’yi geçip Çin’in başkenti Pekin’e ulaştıktan sonraki hedefimiz Tokyo’ya uzanan en kestirme yol üzerinde bulunan Kuzey Kore idi. Eğer Kuzey Koreliler uçuş izni vermezlerse biraz daha güneyden çizilecek rota, yolu oldukça uzatıyordu.”

“Uzak Doğu hakkında büyük heyecan duyuyor, bölge ile ilgili kitaplar okuyordu. Türk Hava Yolları, tarihi İpek Yolu üzerinden uçarak İstanbul ve Tokyo’yu kucaklatırmalıydı. Japonya hattının kârlı olmayacağı tereddüdüne, 2000 yılında Japonların ülkelerinin dışına en çok turist gönderen ilk üç ulustan biri olacağını gösteren bir istatistikle cevap verdi. (...).”

“Ama Özal’ın en büyük heyecanı tarihi İpek Yolu’nun açılması ve bu yolun etrafına dizilmiş Türk topluluklarının birbirlerine yakınlaştırılmasıyla ilgili idi. Bu uçuş hattını dünyamızda el değmemiş rota olarak görüyordu. İpek Yolu’nun açılması son keşiflerden biri olacaktı. (...).”

“Bu yeni strateji üzerine 14 Ağustos 1989’da Dubai ve Bangkok üzerinden, yani güney yolundan Tokyo’ya uçmaya başladık. İnişlerle birlikte yolculuğun süresi yaklaşık yirmi saattir. 12.536 km’lik bir parkuru uçuyorduk. 1980’lerin ortasında Airbus A-310’lar gelinceye kadar en uzun hat, batıda Londra’nın mesafesi 2.512 km, doğuda Karaçi ise 4.287 km idi.”

“27 Kasım 1989 sonunda da İstanbul-Moskova seferini koyduk. (...).”

“Moskova’dan sonra hedef Bakü idi. (...) 1990 sonlarında İstanbul-Bakü hattının açılması için hazırlıklarımızı tamamladık. (...).”

“Özal, İpek Yolu’nu gündeme getirdiğinde tarih 1988’in sonu idi. Almanya bölünmüş halde, Sovyetler Birliği ise bir bütündü. Tahminler, iktidarda ancak üçüncü yılını doldurmuş olan Gorbacov’un bu ülkeyi bö-

leceği değil, liberalizasyon yolu ile güçlendireceği doğrultusunda idi. Aynı tabloya bakan Özal ise zihninde farklı bir atlas canlandırıyor. Dünyanın alacağı yeni şekil ile Orta Asya’nın kavuşacağı yeni harita ile Türkiye’nin bölgede oynayacağı rol ile ilgili bir vizyonu vardı.”²

Bütün bu anlatılanlar birkaç ay ve bir-iki yıl içinde birer birer gerçekleşti ve kendisi Avrasya coğrafyasındaki ülkeleri ziyaret eden ilk Türkiye Cumhurbaşkanı olarak tarihe yazıldı.

Ve ilginç bir rastlantı ölümü de, Avrasya coğrafyasına gerçekleştirdiği ikinci ziyaretinden dönüşünden 2 gün sonra oldu...

KARADENİZ İŞBİRLİĞİ

Başbakan Turgut Özal, Cumhurbaşkanı olduktan sonra Avrasya dünyası ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştı; bütün gelişmeleri günü gününe izliyordu.

15 Şubat 1991 günü İstanbul’da Harp Akademilerinde Avrasya ülkelerini ziyaretinden bir ay önce şöyle konuşuyordu:

“Sovyetler Birliği’nde çok daha büyük problemlerin bizi beklediğini ben tahmin ediyorum. Belki bu Körfez Harbi çıkmasaydı Amerika ve Batının Sovyetler Birliği’ne yardımı başka türlü olabilirdi. Ama bu Körfez Harbi ve onun sonunda gelecek daha birçok problemler var. O problemlerin sonunda, Sovyetler Birliği’nin bugün içinde bulunduğu durumun fevkalâde kritik olduğunu, 16 tane Cumhuriyetin büyük bir kısmının ayrılık işaretleri verdiğini, bağımsızlık istediğini hepimiz yakinen biliyoruz. Nasıl bir rejimle bunu önleyebilecekler, nasıl bir arada kalabilecekler, demokratik olmayan bir sisteme tekrar dönebilecekler mi, bütün bu sualler herkesin kafasında vardır. Ve önümüzdeki ay muhtemelen Sovyetler Birliği’ne bir ziyaretim var. Bundan birkaç sene evvel gitmiştim. Aldığım haberler, o birkaç sene evvelki manzaradan çok daha zor bir durumda olduğunu gösteriyor. Bu bakımdan da üzerinde durmamız icap eden konu, bizi yakından ilgilendiren bir konu. Çünkü Sovyetler Birliği içinde Türk ve Müslüman asıllı kişilerin yaşadığı cumhuriyetler var ve bunlar bize şu sıralarda çok yakın ilgi gösteriyorlar. Bu cumhuriyetlerin özellikle ekonomik ve kültürel yönden bizimle ilişkilerinin artmasında hem bizim hem de Sovyetler Birliği’nin çıkarı olduğu düşüncesindeyim. Ve belki de bu şekilde Sovyetler Birliği’nin sonunda bir serbest pazar sistemine, demokratik bir sisteme dönüşünde de bir nevi destek olabileceğimizi -sadece bu yönden- tahmin ediyorum.”³

Cumhurbaşkanı Özal’ın Harp Akademileri konuşmasında vurguladığı bir diğer önemli proje Avrasya kavramı içerisinde önemli bir yere sahip olan Karadeniz etrafındaki ülkelerin işbirliği hakkındaydı:

“Karadeniz Ekonomik Bölgesi veyahut da Ekonomik İşbirliği Bölgesi bizim tarafımızdan ortaya atılmış bir fi-

“Karadeniz Ekonomik Bölgesi veyahut da Ekonomik İşbirliği Bölgesi bizim tarafımızdan ortaya atılmış bir fikirdir.”

kirdir. İlk toplantısı Ankara’da yapıldı. Fikrin temelinde şu var: Karadeniz etrafında Sovyetler Birliği ve diğerleri. Hangileri bunlar? Moldavya, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan. Bu tarafta Romanya, Bulgaristan. İleride muhtemelen, Karadeniz’de sahili olmamasına rağmen, yakın bölge olarak, muhtemelen diyorum, Yugoslavya ve Arnavutluk’a da dahilabilir. Gaye şudur: Karadeniz etrafındaki bu ülkeler veya Karadeniz’in yakınındaki bu ülkeler arasında mal alışverişini daha serbest hale getirmek, gümrükleri aşağıya çekmek başlangıçta. Belki aynı gümrükleri uygulamak, insanların dolaşmasını, ticaret yapmasını, iş yapmasını kolaylaştırmak, vize sistemini de basitleştirmek. Yatırım meselesini bütün ülkelerin aynı bazda ele almaları lazım. Bir Türk gidip, diyelim ki Gürcistan’da yatırım yapabilmeli. Orada Gürcü’nün nasıl yatırım yapmasına müsaade ediyorlarsa, Türk’e de aynı şekilde müsaade etsinler. Veyahut da Gürcü gelip Türkiye’de yatırım yapmak istiyorsa, o da aynı şekilde, aynı bizim insanlarımızın sahip olduğu kolaylıklara sahip olmalı. Sebebi şu: Tecrübeler şunu göstermiştir. Ekonomik işbirliği ülkeler arasındaki gerginliği büyük çapta yumuşatıyor. Yani bir gayesi de gerginliği yumuşatmak, daha ileride büyük gerginlikler olmasına engel olmak. Bunun da en kolay hal tarzı, ülkelerarasındaki ekonomik işbirliğini, alışverişini, insanların birbirine gidip gelmesini kolaylaştırmaktan geçiyor. (...)

“Karadeniz İşbirliğinin zorluğu şuradadır: Biz bir serbest pazar ekonomisindeyiz. Rusya daha bunun başlangıcında. Serbest pazar ekonomisini kuracağını bilmiyor. Bulgaristan korkuyor, ‘Acaba Türkiye bizi bu yolla sömürecek mi’ diye. Ben biliyorum endişelerini. Bu korkuları da yenmemiz lazım. Onun için Bulgaristan’a yardım etmeye çalışıyoruz. (...).”⁴

Kabul edilmelidir ki, bütün bunlar o sırada birer öngörü idi. Ancak bir süre sonra bu öngörüler birer birer gerçekleşeceklerdi ve Özal, haklı çıkacaktı...

25 Haziran 1992 günü İstanbul’da toplanan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirvesi için hazırladığı -fakat yapamadığı- konuşmasında adeta bir hayalinden söz eder gibiydi:

“Ben Karadeniz Ekonomik İşbirliğini, başından beri ferde, ferdi teşebbüse ağırlık veren bir model olarak düşündüm. Bu düşüncemin temel felsefesi de gayet açıktır. Ekonominin temel kuralları vardır. (...).”

“Bugün temelini attığımız bu işbirliğinde bir vizyon ve hayal gücü payı olduğu muhakkak. Ama hayal gücümü kullandığım zaman; kişiler ve kurumlar arasındaki enfor-

masyon akışı ile haberleşmenin ve tesirlerinin sınır tanımadığı, teknolojinin tüm olanaklarını insanların hizmetine sunan çağdaş bir altyapıya sahip, 300 milyonluk dinamik bir ekonomik saha içinde, bir Rus girişimcinin, Türk ortağıyla Ukrayna’da iş kurduğu, Yunanlı ve Moldovyalı işletmecilerin Azerbaycanlı işadamlarıyla ortak yatırımlara yöneldiği, Ermenistan ve Roman firmalarının Gürcistan ve Bulgaristan’daki ortaklarıyla dünyaya ihracat yaptığı, refah ve dünya ile bütünleşmiş, huzur ve esenlik içinde bir Karadeniz Bölgesi görebiliyorum. Ancak temelimizin ve hedeflerimizin gerçekçi olduğuna da inanıyorum.”⁵

RUSYA, UKRAYNA, KAZAKİSTAN VE AZERBAJCAN ZİYARETİ

Şimdi Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Avrasya coğrafyasına gerçekleştirdiği ilk devlet ziyaretini anlatabiliriz.

11 Mart 1991 Pazartesi günü Cumhurbaşkanı Özal, 22 yıl aradan sonra Sovyetler Birliği’ne üst düzey ilk resmi ziyaret için Moskova’ya hareket etmişti. Yanında 3 bakan, bazı milletvekilleri, çok sayıda bürokrat ve bir grup basın mensubu kendisine eşlik etmekteydi. Cumhurbaşkanı Özal’ın ziyaret programında Moskova’dan başka Ukrayna Cumhuriyeti başkenti Kiev, Kazakistan Cumhuriyeti başkenti Alma Ata ve Azerbaycan Cumhuriyeti başkenti Bakü bulunmaktaydı.

Özal ve kafilesi aynı gün saat 16’da Moskova Vnukova 2 Havaalanına varmıştı.

Programda saat 17.15’te Kremlin Sarayı Georgievski Salonu’nda karşılama töreni ve ardından Yekaterininsky Salonu’nda Başkan Gorbacov’la baş başa görüşme planlanmıştı.⁶

Kremlin’e yerleştikten yarım saat sonra Saray’ın Georgievski Salonunda Cumhurbaşkanı için karşılama töreni düzenlenmişti. Başkan Gorbacov, Cumhurbaşkanı Özal’ı salonun tam ortasında karşılamıştı. Törende sıkı bir protokol uygulanmaktaydı; başkanların yanında kimse bulunmamaktaydı. Salona biri bir uçtan diğeri ise diğeri uçtan girmişler ve ortada buluşmuşlardı. Bu oldukça ilginç karşılaşmadan sonra iki devlet başkanı bir süre baş başa görüşmüşlerdi. O akşam Moskova’da Türkiye Büyükelçiliği bir yemek vermiş; bundan önce çok güzel Türkçe konuşan Gagavuz Türklerinden bir heyetle görüşülmüştü. Gagavuzlar din olarak Hıristiyanlığı seçmiş olmalarına rağmen Türklüklerini korumuşlardı. Onlarla buluşmada duygulu anlar yaşanmış herkesin gözleri dolmuştu.⁷

Ertesi sabah, Meçhul Asker Anıtı’na çelenk konulması ardından Kremlin’e dönülmüş ve devlet başkanları arasındaki görüşme heyetlerin de katılımıyla saat 11.00’de başlamıştı. Bu son derece ilginç ve önemli toplantı 5 saat sürmüştü. İki ülkeyi ilgilendiren konular dışında özellikle Türkiye’nin ekonomi reformları ve SSCB’nin ekonomisi

konusulmuştu. Özal ayrıntılı şekilde Türk ekonomisini nasıl dönüştürdüğünü anlatmış, sonra Sovyet ekonomisini masaya yatırmıştı. Birçok soru ile Gorbaçov'dan Sovyet ekonomisinin gerçek durumunu öğrenmişti. Durum hiç de iç açıcı değildi. Çok zor olmakla birlikte cesur kararlar aldıkları takdirde sorunların üstesinden gelebileceklerini söylemişti. En başta serbest pazar ekonomisinin işleyiş tarzını anlamakta zorlanmakta olduklarından Özal, onlara tavsiyelerde bulunmuştu. Toplantıdan sonra, Kremlin'de iki ülke arasında anlaşmalar ve bazı belgeler törenle imzalanmıştı.⁸

Moskova'daki toplantılarda Cumhurbaşkanı Özal'ın bir yanında Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin bir yanında Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek ve Devlet Bakanı Güneş Taner oturuyordu.

Namık Kemal Zeybek anlatıyor:

“İfade etmeliyim ki Özal kiminle oturursa hemen etkisi altına alıyordu. Gorbaçov ile yaptığımız toplantıda duruma öylesine hâkimdi ki ikisi arasında sanki bir öğretmen öğrenci ilişkisi vardı. Gorbaçov soruyor, Özal, ‘Şöyle yapın, böyle yapın,’ diye anlatıyordu.”

“Özal'ın anlattıklarından bir konu da şuydu: ‘Sisteminizi birdenbire bozmayın. Önce küçük esnaf ve küçük zanaatkar yetiştirin. Böylece tabandan başlayarak yukarıya doğru bir değişim ve gelişim gerçekleştirin. Gorbaçov bunu bizzat not etti. (...)’”⁹

Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Büyükelçi Kaya Toperi planlandığından fazla (yaklaşık 3,5 saat) süren Gorbaçov-Özal görüşmesinin çok dostane bir havada geçtiğini; Körfez Savaşı ardından bölgedeki durumun, ikili ekonomik ilişkilerin ve iki ülkenin birbirlerinin deneyimlerinden yararlanmasının konuşulduğunu açıklamıştı.

TASS Ajansı görüşmede Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından “ilginç fikirler” ortaya atıldığını, bu fikirlerin hayata geçirilmesi için iki ülkenin yetkililerine talimat verileceğini ayrıca Özal'ın Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi'nin görüşmede özel bir yer tuttuğunu duyurmuştu.

Cumhurbaşkanı Özal, Rusya Federasyonu Yüksek Şurası Başkanı Boris Yeltsin'le de buluşmuş ve bir saat kadar görüşmüştü. Yeltsin, Gorbaçov'dan farklıydı, ekonomi konularına çok uzak olduğu hemen belli olmaktaydı. Görüşme daha çok siyasi konularda odaklanmıştı. Toplantıdan hemen sonra Özal, “Yeltsin ileride başa gelse bile bu işi yürütemez,” demişti. Ardından SSCB televizyonuna konuşmuş ve akşam da Gorbaçov, çok takdir ettiği Cumhurbaşkanı Özal ve beraberindekiler için Kremlin Sarayı'nın ünlü Granavitaya Salonu'nda bir akşam yemeği vermişti.¹⁰

Moskova ve Ankara arasında 20 yıl süreli iyi komşuluk ve işbirliği anlaşması; çifte vergilendirmenin önlenmesine ilişkin anlaşma ile 10 yıl süreli bilimsel, ekonomik ve ticari işbirliği anlaşması imzalanmıştı.

UKRAYNA'DA

Cumhurbaşkanı Özal ve Heyeti, 13 Mart 1991 Çarşamba 11.00'de Kremlin Sarayı'nda yapılan uğurlama töreni ardından gene Vnukova 2 Havaalanı'ndan resmi törenle Kiev'e uğurlanmışlardı. Kiev'de devlet konukevine ve otellere yerleşen heyet, Slava meydanında Meçhul Asker Anıtı'na çelenk koyduktan sonra devlet konukevine dönmüş ve burada Cumhurbaşkanı ile Ukrayna SSC Yüksek Başkanı arasında baş başa görüşme yapılmıştı. Tarihi yerlerin gezilmesi ve şehir turundan sonra Mariinsky Sarayı'nda akşam yemeği ve ertesi sabah SSCB ziyaretinin en önemli ayağı olan Kazakistan'a hareket edilmişti. Ziyaretin bu kısmı Gorbaçov'un tahsis ettiği uçakıyla yapılmaktaydı. Bu konfordan uzak ancak rahat bir uçaktı. Uzun bir yolculuktan sonra Alma Ata'ya varılmıştı.¹¹

KAZAKİSTAN'DA

Kazakistan'ın başkenti Alma Ata çok modern bir şehirdi. Geniş bulvarları, modern binaları ile uygar bir şehir bu büyük ülkenin toprakları üzerinde, geri planda muhteşem dağlarıyla Cumhurbaşkanı Özal ve Türk heyetinin karşısındaydı. Şehir, Bolşaya ve Malaya Almaatinka ırmağlarının ovayla birleştiği noktada 900 metre yükseklikte kurulmuştu. Tarihte ve Kazakça'da Almatı diye bilinen yerleşim birimi 13. Yüzyılda Moğollar tarafından yıkılmıştı. Ruslar bu yerin biraz üzerine 1854'te bir askeri üs (Verni) kurmuşlardı. 1855-1921 tarihleri arasında Verni, bölge yönetiminin merkezi olmuştu. Türkistan Genel Valiliği'ne bağlanan Semireçye 'Oblast'ının da 1867 yılında merkezi Verni idi. Nihayet şehre Kazakça'daki Almatı'dan alınan Alma-Ata adı verilmişti. Şehrin ismi aslında elmadan gelmekteydi. Alma-Ata ayrıca önemli bir kültür merkeziydi. Nüfusu 1,2 milyon olan şehrin üçte ikisini Ruslar, geri kalanını Kazak, Ukraynalı, Tatar, Uygur ve Alman azınlıklar oluşturmaktaydı.¹²

Özal ve heyeti saat 18.00'de Cumhurbaşkanlığı Konutuna varmış ve hemen ardından da Başkan Nursultan Nazarbayev'le Cumhurbaşkanı Özal arasında görüşmelere başlanmıştı.

Ertesi günü Cumhurbaşkanı namaz vaktinde götürüldüğü camide mikrofonu eline almış cemaate hitap etmişti.¹³

Kazakistan'da Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, egemenlik ilanından sonra kendilerini ziyaret eden ilk devlet başkanının Türkiye Cumhurbaşkanı olmasının “tarihsel bir önem taşıdığını” vurgulamıştı. Resmi görüşmeler sırasında Cumhurbaşkanı Özal'ın konuşmasını sık sık keserek, “Nasıl yaptınız,” sorusunu sorduğu için özür dileyen Nazarbayev, Özal'ın görüşmelerde, piyasa ekonomisine geçişin önemi üzerinde durduğunu, gerçekçi döviz kuru tavsiyesinde bulunduğunu ve tüm girişimciler için serbestçe çalışma imkânı verilmesi gereğine işaret ettiğini söylemişti.

Kazakistan'da Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, egemenlik ilanından sonra kendilerini ziyaret eden ilk devlet başkanının Türkiye Cumhurbaşkanı olmasının "tarihsel bir önem taşıdığını" vurgulamıştı.

Nazarbayev, sonuç olarak Türkiye ile özellikle hammaddelerin değerlendirilmesi olmak üzere geniş bir işbirliği yelpazesi oluşturma konusunda ilke olarak görüş birliğine vardıklarını bildirmişti. Görüşmelerde ayrıca, İstanbul ile Alma Ata arasında uçak seferleri başlatılması, Türkiye ile Kazakistan'ın karşılıklı olarak birbirlerinde temsilcilik açması da kararlaştırılmıştı.

İki Cumhurbaşkanı Özal ve Nazarbayev, Baykonur Üssü'nün Türkiye'ye kiralanması ve burada Türkiye'nin uzay araştırmalarının başlatılması konusunda anlaşmışlardı.

Ne var ki Cumhurbaşkanı Özal'ın ölümünden sonra bu proje Ankara tarafından "lüzumsuz ve masraflı" bulunmuştu.¹⁴

Cumhurbaşkanı Özal'ın temsilcilerini kabul ettiği Ahıska Türkleri'nin sorunları ise hayli dramatikti. Cumhurbaşkanı'na 250 bin kadar olduklarını söyleyen Ahıska Türkleri, Orta Asya'da hemen her cumhuriyette dağılık halde oturuyorlardı ve Türkiye'de yaşamak istiyorlardı.

Cumhurbaşkanı Özal'ın Başdanışmanı Engin Güner, Kazakistan'da karşılaştıkları bir olayı da şöyle anlatır:

"O gece Nursultan Nazarbayev, Cumhurbaşkanı Özal onuruna büyük bir ziyafet verdi. Kıymetli ikram at kellesi idi. Cılk denen beyin büyük iştahla yeniyordu. Biz bu ikramı atlatmıştık ama Cumhurbaşkanı önüne konulan at kellesinin tadına bakmak durumunda kaldı. Ben bu sahneyi seyrederken bile bir tuhaf olmuştum."

"İki cumhurbaşkanı kısa sürede kaynaşmışlardı. Ertesi sabah zafer anıtına çelenk konulmasından sonra, Medeo Spor Kompleksi ziyaret edildi."

Engin Güner'in tanıklığı şöyle devam ediyor:

"Alma Ata'daki camiin yıllardır ilk defa kullanıldığı söyleniyordu. Özal en öne geçti. (...) Yıllar sonra ibadet etmenin ve Türk Cumhurbaşkanı aralarında görmenin sevincini birlikte yaşıyorlardı. Ağlayanlar çoktu. Kenarda bir yere büyük bir teyp getirilmiş konuşmalar hemen banda alınmıştı. (...)."

“Sol yanımda oturan ak ve sivri sakallı, nur yüzlü, masal kitaplarından çıkmış gibi yaşlı dede kulağıma eğildi ve hemen önümdeki Özal’ı göstererek sordu: ‘Padişah İstanbul’da mı oturuyor?’ Ben kendisine Özal’ın Cumhurbaşkanı olduğunu, cumhuriyetle birlikte Ankara’nın başkent seçildiğini izah ettim. Belli ki Ankara’yı ilk defa duyuyordu. Bana ikinci sorusu: ‘Kendisi Türk öyle değil mi? Bizim gibi Türk değil mi?’ oldu. Ben de ‘Tabii ki Türk,’ dediğimde gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Bana sokulmuş, ‘İstanbul nasıl, ah İstanbul’u ölmeden görebilsem,’ diyordu. Ardından ekliyordu, ‘İstanbul çok güzelmiş, değil mi? Çok uzak mıdır? Oraya nasıl gidebilirim?’ Bunları ağlayarak o kadar içten soruyordu ki, ben de göz yaşlarımı tutamadım. Gözlerimden yaşlar süzülürken, birçok kişinin ağlamakta olduğunu gördüm. (...)”

“Nihayet camiden ayrılma zamanı gelmişti. Daha önce çıkan cemaat caminin önünü doldurmuştu. Büyük kalabalık vardı. Hemen bize ayrılan araçlara atlayarak programın geri kalan kısmını yerine getirmemiz gerekiyordu. (...)”¹⁵

Tarihte ilk defa bir Türkiye Cumhurbaşkanı’nın Türkistan’da Hoca Ahmed Yesevi Türbesi’ni ziyaretini ise Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek şöyle anlatmıştır:

“Türkistan şehrinde Hoca Ahmet Yesevi Dergâhını ziyareti de usuller neyse ona göre oldu. Kazaklar, Hoca Ahmet Yesevi Dergâhının türbe kısmına halılar seriyor ve orada oturularak ziyaret gerçekleştiriliyordu. Valiliğin görevlendirdiği bir molla Kur’an okuyor ve dualar ediliyordu. (...)”

“15 Mart 1991 tarihinde Türkistan şehri, Özal’ın ziyaretiyle sanırım yıllardan beri görmediği bir kalabalığın toplanmasına tanık olmuştu. Sanki bütün şehir halkı Özal’ı görmek istiyordu. Kalabalık içinden iki büklüm bir ihtiyar hanım kendisine yer açıp, Özal’ı görme çabasıyla kendisine takıldım ve dedim ki: ‘Ne yapacaksın Özal’ı görüp de... Bana bak yeter...’ Elimi sevgiyle tuttu. Ve ‘Yüzüne kurban olayım... Ama, Türkiye Patşasını görmek istiyorum.’ Patşa, padişahın bozma bir sözdü...”

“Heyetimiz, güzel duygularla dopdolu olarak görevini tamamlayıp Bakü’ye uçtu.”¹⁶

AZERBAJCAN’DA

Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek’in anlatımına göre; Bakü’de de Özal’ı büyük kalabalıklar karşılamıştı.¹⁷

Tarihte ilk defa bir Türkiye Cumhurbaşkanı kardeş Azerbaycan’ı ziyaret ediyordu...

Coşku inanılmazdı... Daha sonra görüşmelere geçilmişti.

Başdanışman Engin Güner ise şunları yazmıştı:

“Cumhurbaşkanlığı ikametgâhında cumhurbaşkanları arasında görüşmelerden sonra bilim ve sanat çevreleri ile

de bir sohbet toplantısı düzenlendi. Azeriler kültür ve sanata çok düşkünlüler. Edebiyat ve resim sanatının en güzel örneklerini sergiliyorlardı. (...) Bilim ve sanat çevreleriyle yapılan çok doyurucu bir sohbetten sonra aynı akşam Azerbaycan Cumhurbaşkanı’nın Cumhurbaşkanı’mız onuruna verdiği mükellef bir akşam yemeği sırasında icra edilen musiki eserleri de iki ülke arasındaki kültürel yakınlığın açık bir örneğini teşkil etti. Ertesi sabah Kafkasya Müslümanlar Kurulu Başkanlığı ziyaret edilerek buradaki Müslüman din adamlarıyla sohbet edildi. Türk işadamlarının da katıldığı spor sarayındaki Azerbaycan ihraç malları sergisi geniş ilgi uyandırmış ve iki ülke arasındaki ticari işbirliğinin potansiyelini de ortaya koymuştu. Özellikle telekomünikasyon alanında Türkiye’nin Azerbaycan’a yatırımlar yapması bekleniyordu. Tüm bu hususlar heyetler arasında yapılan görüşmelerde de dile getirilmişti. Bu gezi Özal’ın Azerbaycan yöneticilerini yakından tanıması için de bir fırsat oluşturmuştu. Bu arada, o sırada gözaltında olan (Haydar) Aliyev ile de bir telefon görüşmesi yapmıştı.”

“Bu temaslardan sonra Lenin Sarayı’nda Azerbaycanlı sanatçıların verdiği bir konseri takiben SSCB gezisinin bu son kısmını da tamamlayarak yurda hareket ettik.”¹⁸

Cumhurbaşkanı Özal, Nahçıvan ile Türkiye arasında Sederen Köprüsü’nün yapılması için kararlı tutum sergilemiş ve köprü’nün inşası gerçekleştirilmişti.¹⁹

ANKARA İÇİN YENİ ÖNCELİK

1991 İlkbaharında Cumhurbaşkanı Özal, Avrasya coğrafyasına gerçekleştirdiği bu tarihi “kavuşma ziyareti” ardından, “21. asır Türkiye’nin ve Türklerin asrı olacak” mottosuyla Ankara için çitayı en yükseğe koymuş ve bu büyük stratejik hedefin gerekçesini de açıklamıştı:

“Her millet lâıyk olduğu idareyi bulur. Genel kural budur. Her millet lâıyk olduğu idareyi bulur derken, ben şuna inanıyorum: 21. asır bizim asrımız, Türklerin asrı olacaktır. Bunu Sovyetler Birliği’ni gezdiğim zaman gördüm. Kazakistan’a gittim, Azerbaycan’a gittim. Bize yakın toplulukları, Türk kavimlerini gördüm. Hepsinin gözü Türkiye’de. Biz, önder ülke olarak görülüyoruz. Bu sadece buradaki Türkler’de değil, Balkanlar’da da var. Balkanlar’da da aşağı yukarı Müslüman veya Türk dedğimiz ve bize bakan 5-6 milyon bir nüfus var. Aynı şekilde, Kaf-

“Türkiye Cumhuriyeti’nde doğru karar verilip, istikamet değiştirilmeden şu tuttuğumuz istikamete gidersek, 21. Asır Türkiye’nin ve Türklerin asrı olacaktır. Bundan hiç endişem yok. Ancak tabii, yanlış karar verirsek endişe ederim.”

kaslar'da ve Çin içerisinde de var. İnaniyorum ki biz bunlara teknolojik ve ticari, ekonomik bakımdan çok kültürel bakımdan yakınlaşabiliriz. Bir hesap ettiğiniz zaman, bütün dünyada, aşağı yukarı 140 milyon nüfustayız. Kolay bir iş değil. Ama bu işin temeli de Türkiye Cumhuriyeti'dir. Ve herkesin gözü de oradadır. Onun için diyorum ki, Türkiye Cumhuriyeti'nde doğru karar verilip, istikamet değiştirmeden şu tuttuğumuz istikamete gidersek, 21. Asır Türkiye'nin ve Türklerin asrı olacaktır. Bundan hiç endişem yok. Ancak tabii, yanlış karar verirsek endişe ederim. (...)."²⁰

Bu sırada Avrasya coğrafyasında birbiri ardına önemli gelişmeler oluyordu:

2012 yılında Profesör Abdulvahap Kara'nın incelemesinde yer verildiği gibi; Moskova'daki güçlü Komünist Parti yönetiminin lağvedilmesi Sovyetler Birliği'nde bahar aylarında bağımsızlık ilanlarıyla başlayan süreci hızlandırmıştı. Litvanya (11 Mart 1990), Gürcistan (9 Nisan 1991), Estonya (20 Ağustos 1991) ve Letonya (21 Ağustos 1991 fiilen) devletlerinin ardından Gorbaçov'un Komünist Parti Merkez Komitesini feshetmesiyle Moskova'dan bağımsızlık ilanları peş peşe gelmişti. Önce Ukrayna (24 Ağustos 1991), ardından Beyaz Rusya (25 Ağustos 1991), Moldova (27 Ağustos 1991), Azerbaycan (30 Ağustos 1991), Kırgızistan (31 Ağustos 1991), Özbekistan (1 Eylül 1991), Tacikistan (9 Eylül 1991), Ermenistan (21 Eylül 1991) ve Türkmenistan (27 Ekim 1991) bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Ekimin sonunda Kazakistan ve Rusya Federasyonu hariç 15 Sovyet Cumhuriyetinden bağımsızlığını ilan etmeyen ülke kalmamıştı. Bir süre sonra onlar da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi.²¹

Avrasya coğrafyasında bunlar olurken Ankara'da Türkiye Dışişlerinde de bölgeyle ilgili yeni birimler oluşturulması kararı alınmıştı.

Büyükelçi İsmet Birsnel'in tanıklığına göre; 1990'ların başları, sadece Sovyetler Birliği için değil, ondan kopup uluslararası platformda kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan, bu arada iç sorunlarına çözüm arayan, hatta bu yolda savaş veren yeni "devletler" için de hayli ilginç bir dönem olarak tarihe geçecekti.

Türkiye Dışişlerinde 1991 Eylül ayının ikinci yarısında bu devletlerdeki gelişmeleri yerinde görüp, bunların Türkiye tarafından tanınmasını tayin etmek ve gereksinimleri olacaksa ne yönde kendilerine yardımcı olunabileceğini araştırmakla görevli iki çalışma grubu oluşturulmuştu.²²

Türkiye ile ortak tarihi ve kültürel değerlere sahip bu yeni devletlerin Türkiye'den beklentilerini karşılamak amacıyla konjonktürel olarak başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere bu yeni devletlerle güçlü bir ekonomik işbirliği geliştirmek üzere 1992 yılında da Türk İşbirliği ve Koordinasyonu Ajansı (TİKA) kurulmuştu.²³

Türkiye ile yeni cumhuriyetlerin ilişkilerinde Türk

diplomatlarının üstün gayretleriyle büyük ivme gözlemleniyordu.

5 Kasım 1991 günü Cumhurbaşkanı Özal İstanbul Marmara Oteli'nde, "Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri" başlıklı konuşmasında Orta Asya Cumhuriyetleri ile yeni gelişen ilişkilere vurgu yaparken şunları söylemişti:

"Bakınız bu sene Kazakistan Cumhurbaşkanı geldi Türkiye'ye. Türkiye'de şu anda Türkmenistan Cumhurbaşkanı var. Önümüzdeki ayın 16'sında, 16 Aralık'ta Özbekistan Cumhurbaşkanı gelecek. Ondan sonra da ay sonundan evvel Kırgızistan Cumhurbaşkanı. Bu da Türkiye için açılmış fevkalâde önemli bir sahadır. Tabii ki, ekonomik ilişkilerin, ticari ve kültürel ilişkilerin arttırılmasından söz ediyorum. Bu ülkelerle Türkiye arasında çok önemli farklılıklar var. Bizim onlara verebileceğimiz çok önemli destekler, fırsatlar var. Hele tecrübelerimizden büyük çapta istifade ettirme imkânımız var ve onların da çok önem verdikleri ülke, Türkiye'dir. Bunu çok yakından biliyorum."²⁴

Cumhurbaşkanı Özal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin ilerlemesiyle anlaşmazlıkların ortadan kalkacağını Karadeniz Ekonomik İşbirliği için önerdiği modelin Türkiye, İran ve Pakistan arasında da mümkün olduğunu; bu görüşünü Pakistan ve İran Cumhurbaşkanı ile paylaştığını, fakat herkesin birbirinden çekindiğini söylüyordu. Eğer bunlar yapılamaz ise bu tür yapılanmalar eskiden olduğu gibi devlet memurlarının bir araya gelip, ülkeler arasında işbirliğini konuştukları "forum" olurdu ve amaçlanan bu değildi.²⁵

CUMHURBAŞKANI ÖZAL'IN İKİNCİ ZİYARETİ

Cumhurbaşkanlığı ve Dışişleri yetkililerin tarafından 4-15 Nisan 1993 günlerinde planlanan ikinci ziyaretin güzergâhı Ankara, Tahran, Taşkent, Buhara, Taşkent, Bişkek, Almatı, Çimkent, Türkistan, Almatı, Aşkabat, Merv, Aşkabat, Bakü, Ankara şeklinde idi.

Cumhurbaşkanı Özal, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey'e de uçaktan, "İşgal edilen Azerbaycan topraklarının geriye iade edilmesi konusunda Türkiye, Azerbaycan ile birlikte her türlü gayreti sarf edecektir," mesajı göndermişti.

Bu ziyaretin ilk durağı Özbekistan'ın başkenti Taşkent idi. Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov ve eşi, Türkiye Cumhurbaşkanı ve eşi ile uçağın merdivenlerinde sarmaş-dolaş oluyordular. İki Özbek kızı konuklara eklemek ve tuz ikram ediyor. Havaalanından sonra konuklara geçiliyor ve burada Özal'a altın sırma şeritle süslenmiş sırma kemerli bir Özbek çapanı giydiriliyor. Elinde elışı bir porselen tabak beliriyor üzerinde Cumhurbaşkanı Özal'ın portresi var. Ve iki el dokuması halı, biri Cumhurbaşkanı Özal'a diğeri eşi Semra Özal'a... Konukların portreleri halılara ayrı ayrı işlenmiş.²⁶

Bu ziyaretin ilk durağı Özbekistan'ın başkenti Taşkent idi ve burada Özal'a altın sırma şeritle süslenmiş sırma kemerli bir Özbek çapanı giydiriliyor.

“BU MEVSİMDE HIZIR ALEYHÜSSELAMI BEKLİYORDUK”

Devlet ziyaretinin ikinci ayağı Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te gösterilen sıcak ilgiyi Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Aslan Güner şu sözlerle anlatıyordu:

“7 Nisan 1993 Çarşamba günü 1 saat 15 dakikalık bir uçuşla Kırgızistan'ın başşehri Bişkek'e vardık. Manas Havaalanında çok sıcak bir karşılama yaptılar. Başkan Asker Akayev, eşi ve Kırgız insanı kadar sıcak, yakın, dost insanlar görmedim. (...)”²⁷

Kırgızistan Cumhurbaşkanı Asker Akayev akşam yemeğinde şöyle konuşmuştu:

“Biz bu mevsimde Hızır aleyhüsselamı bekliyorduk. Allah O'nun yerine bize Özal'ı gönderdi.”²⁸

Cumhurbaşkanı Özal'ın Kırgızistan Parlamentosu'nda, “Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkisinin ‘egemen ve eşit devlet ilişkisi’ olduğunu belirtmesi, Büyük Atatürk'ün ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ prensibi uyarınca münasebetlerimizde pan-Türkist heveslere yer yoktur,” vurgusu yapması ayrıca önemli idi.²⁹

PİR-İ TÜRKİSTAN'IN HUZURUNDA

Cumhurbaşkanı Özal'ın devlet ziyaretinde sıra Kazakistan'ın Almatı şehrine gelmişti.

Başyaver Aslan Güner anlatıyor:

“9 Nisan 1993 Cuma günü Manas'tan uğurlandık.

Kazakistan'ın başşehri Almatı'da Nazarbayev bizi askeri törenle karşıladı.”³⁰

Kazakistan'ın Gök Jalavı ile Türkiye'nin Albayrakları herkesin ellerindeydi.³¹

Cumhurbaşkanı Özal'ın Kazakistan resmi programı şu şekilde planlanmıştı:

Almatı Camii'nde Cuma namazı; Meçhul Asker Anıtı'na çelenk konulması; Çimkent'te Dendropark'ı ziyaret ve “Dostluk Yolunda” ağaç dikme töreni; Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'ni ziyaret; Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi onursal doktorluk töreni.³²

10 Nisan 1993 Cumartesi günü Özal ve Nazarbayev, Çimkent'te dostluk fidanlığında 2000 yıl yaşayabilen bir çınar fidanını birlikte dikmişlerdi. Cumhurbaşkanı Özal'a deve yününden bir çapan ve takke ile derisinden astragan yapılan doldurulmuş iki koyun yavrusu hediye edilmişti. Daha sonra Hoca Ahmet Yesevi'nin türbesinin bulunduğu anayurt Türkistan'a gidilmişti.³³

Başyaver Aslan Güner, o gün Cumhurbaşkanı Özal'ın 66 yıllık hayatının manevi açıdan en duygulu birkaç anından birine tanıklık ediyordu:

“10 Nisan 1993 Cumartesi günü önce uçakla Çimkent'e gidip dostluk parkına ağaç diktik. Sonra Türklerin ata yurdu Türkistan'a geçtik. Burada Türklerde İslam dininin yayılmasına öncülük eden meşhur Ahmet Yesevi'nin Türbesi'ni ziyaret ettik. Özal, sanki veda ziyareti yapı-

Türkmenistan Cumhurbaşkanı ülkesini ziyaret eden Cumhurbaşkanı Özal'ı Selçukluların çıkış yeri olarak bilinen tarihi Merv şehrinde ağırlamakta kararlı idi.

yordu. Nur yüzlü, durgun, duygusal. Her gün biraz daha fazla yorulduğunu görüyorduk. Türbede çok uzun kaldı.”

“11 Nisan 1993 Pazar günü Türkmenistan'ın başşehri Aşkabat'a geçtik.”³⁴

Aşkabad Havaalanında Özal'ı Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov kucaklamış ve ardından protokolde yer alan kişilerle tek tek tanıştırmıştı.

Aşkabat'ta programın sıkışıklığı ve Cumhurbaşkanı Özal'ın olağanüstü yorgunluğu nedeniyle Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, “Merv'e gitmeyelim,” demiş; fakat buna en başta Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov, rıza göstermemiştir.³⁵

Türkmenistan Cumhurbaşkanı ülkesini ziyaret eden Cumhurbaşkanı Özal'ı Selçukluların çıkış yeri olarak bilinen tarihi Merv şehrinde ağırlamakta kararlı idi. Burada Sultan Alparslan ve torunu Sultan Sencer'in türbeleri vardı ve onlar ziyaret edilmişti. Daha sonra iki Cumhurbaşkanı Merv'de bir doğal gaz santralinde incelemelerde bulunmuşlar ve bir obaya konuk olmuşlardı.

ŞEHİTLER HIYABANINDA

Türkmenistan'dan sonra Cumhurbaşkanı Özal'ı ve heyetini Bakü Havaalanında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey karşılamıştı.

Cumhurbaşkanı Özal burada şunları söylemişti:

“Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı devam eden silahlı tecavüzlerine son vermesini, işgali altındaki Azerbaycan'ın öz topraklarından çekilmesini bekliyorum. Ermenistan'ın bugünkü politikası ve kuvvet yoluyla toprak iktisabı kabul edilemez. Ermenistan idarecilerinin barışçı bir tutum izlemelerinin bölgede istikrara ve iktisadi işbirliğine olduğu kadar, şüphesiz kendi halkıyla birlikte bölge halklarının istikrarına olumlu akislerinin olacağını anlamalarının artık zamanı gelmiştir. Barış, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü prensiplerinin Kafkasya bölgesindeki ülkelere yerleşmesi ve bölgenin bir barış ve işbirliği havzası olması en samimi dileğimizdir. Azerbaycan ve Türkiye'nin bu yönde ilerleyeceğinden kimsenin şüphesi olmasın.”

Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey cevabi konuşmasından sonra çok sayıda araç konvoyu ile Özal ve heyetini kalacakları mekâna götürmüştü. Azerbaycan ve Türkiye bayraklarıyla süslenmiş caddelerde halk büyük sevgi gösterilerinde bulunuyordu.

Cumhurbaşkanı'nın resmi programı şöyle idi:

Bakü'de Türk Şehitliği'ni ziyaret; Bakü Devlet Üniversitesi onursal doktorluk töreni; Zagulba Mülteci Kampı'nı ziyaret; Klima Cihazları Fabrikası'nı ziyaret; Netaş (Utel) Fabrikası'nı ziyaret.³⁶

Bakü'de bu temasların ardından her gün anaların gözyaşı döktüğü “Şehitler Hiyabani” ziyaretinde bulunan Cumhurbaşkanı Özal, Azerbaycan Parlamentosunda yaptığı konuşmada, “Eğer Ermenilerin aklı başına gelmezse, Azerbaycan ile giriştikleri mücadelenin sonu hüsrana olacaktır, aynen tarihte Yunanlı'nın bizim karşımızda olduğu gibi,” diye konuşmuştu.

Ermenistan'ın Kafkaslarda istikrarsızlık unsuru olmasının başına çeşitli gailerle açacağını, maddi ve manevi sıkıntılarının artarak devam edeceğini belirterek şöyle devam etmişti:

“Ermenistan’ın Azerbaycan’a karşı devam eden silahlı tecavüzlerine son vermesini, işgali altındaki Azerbaycan’ın öz topraklarından çekilmesini bekliyorum. Ermenistan’ın bugünkü politikası ve kuvvet yoluyla toprak iktisabı kabul edilemez.”

“Günümüz dünyasında kuvvet yoluyla toprak kazanılmasına yer olmadığı bütün çağdaş devletlerce vurgulanmaktadır. Umudumuz Ermenistan Devleti’nin ve halkının bu hakikati en kısa sürede görmeleridir. Bir komşu ülkenin topraklarını işgal altında tutularak, kan dökerek saldırganlıkla sağlanan avantajların kalıcı olmayacağı bilinmelidir. (...)”

“Biz Türkiye olarak Kafkasya’nın bir istikrar ve barış bölgesi olmasını hedefliyoruz. Türkiye’nin uzun vadeli politikalarında da Azerbaycan’ı incitecek bir politikası olmayacağı bilinmelidir. Ancak, Azerbaycan ile Türkiye’nin ilişkilerinin gelişmesinden rahatsız olan belirli çevrelerin bazı uygulamalarını sizlere sapturarak takdim ettiklerini görüyor ve bundan üzüntü duyuyoruz.”

“Şehitler Hıyabını” ziyaretinde dua eden ve mezarlara kırmızı karanfiller koyan Cumhurbaşkanı Özal, parlamentoda önce Başkan İsa Gamber ile görüşmüş ve ardından uzun zamandır tam kadro toplanmayan Azerbaycan Parlamentosu genel kurulunda milletvekillerine hitap etmişti. Özal, bir saat süren konuşmasında Ermenistan’ın son saldırganlığı ve bunun bölgede yol açabileceği neticeler ile yeni kurulan Azerbaycan devletinin siyasi, iktisadi ve hukuki yapısının nasıl olması gerektiği meselelerine geniş yer vermişti.

Azerbaycanlı milletvekilleri ve salonu dolduran dinleyiciler tarafından sık sık alkışlarla kesilen konuşmasında Özal, Türkiye’nin milleti, devleti ve hükümetiyle Azerbaycan’ın dostu ve kardeşi olduğunu, bunun sonsuza

kadar böyle kalacağını vurguladıktan sonra, vatanlarının yüzde 10’dan fazlası işgal edilmiş Azerbaycan parlamenterlerine, Osmanlı’nın son döneminden ve Anadolu insanının yedi düvele karşı verdiği “milli mücadele”den ayrıntılı şekilde söz etmişti.

Özal öğle yemeğini Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Yazlık Köşkünde Elçibey’le beraber yemişti.

Özal’a daha sonra Bakü Devlet Üniversitesi’nde doktora töreni düzenlenmişti.

Törenin ardından iki Cumhurbaşkanı Zagulba mülteci kampını ziyaret etmiş ve Cumhurbaşkanı Özal’ın gözleri yaşarmış, 10.000 dolar bağışta bulunmuştu.

İlginçtir Cumhurbaşkanı Özal 14 Nisan 1993 Çarşamba saat 20’de Azerbaycan muhalefet liderlerini kabul etmişti.

Ertesi günü, Cumhurbaşkanı Özal ve heyeti, Azerbaycanlı kardeşlerince Bakü’den Ankara’ya uğurlanmıştı.

Cumhurbaşkanı Özal’ı Ankara Esenboğa Havaalanında karşılama töreninde TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk, Başbakan Süleyman Demirel ve bazı bakanlar da hazır bulunmuşlardı.

Özal, basın toplantısında şunları söylemişti:

“Ziyaretimiz çok güç şartlar altında, bir geçiş dönemi içinde ve oldukça istikrarsız bir bölgede bulunan Türk Cumhuriyetlerine Türkiye’nin maddi ve manevi desteğini bir kere daha teyit etmek bakımından büyük önem arz

“Biz bu mevsimde Hızır aleyhüsselamı bekliyorduk. Allah O'nun yerine bize Özal'ı gönderdi.”

etmiştir. Orta Asya ülkelerine ve Azerbaycan'a yaptığım ziyaretin fevkalade faydalı geçtiğini söyleyebilirim.”

CUMHURBAŞKANI ÖZAL'IN “SON DİREKTİF”İ

15 Nisan 1993 Perşembe günü Esenboğa Havaalanından Çankaya Köşküne gelen Cumhurbaşkanı burada danışmanlarıyla ilk değerlendirme toplantısını yapmış ve yeni direktifini alt başlıklarla birer birer yazdırmıştı.

Cumhurbaşkanı'nın Türk Cumhuriyetleriyle ilişkiler hakkında “son direktif”i alınan notlara göre şu şekilde idi:

“1-İhtiyaçtan çok sıkıntıları var, para yardımı yapın.”

“2-Proje bazında destek sağlayın. Müteahhitlerimizi ve işadamlarımızı bu projelere sahip kılarak, destekleyin.”

“3-Televizyon yayınlarımızı bu devletlere ulaştırın.”

“4-Telekomünikasyon gelişimini sağlayın, Türkiye'ye bağlayın. Avrupa'ya ve dünyaya açılışlarını Türkiye üzerinden sağlayın.”

“5-Her alanda, sivil, asker öğrenci kontenjani verin.”

“6-Alfabeyi kabul ettirmeyi hedef alın. Bu fikri benimsetin. Yeni alfabeğe geçişi sağlayacak çareler bulun, destek sağlayın, matbaa ve daktilo ihtiyaçlarına yardımcı olun.”

“7-İyi yetişmiş din adamları göndermeye hazır olun.”

“8-İşadamlarımızın gidişini ve iş kurma, yatırım yapma teşebbüslerini teşvik edin.”

“9-Yapamayacaklarınızı sakın vaat etmeyin.”

“10-‘Hami devlet’ politikasını sakın benimsemeyin, ‘kardeş devlet’ politikasını geliştirin.”

“11-Türk-Rus ilişkilerini zedelememeye dikkat edin.”

“12-Bizim onlardan beklediklerimizi iyi tespit edin. Bunları mümkün olduğu kadar istek olarak değil, destek olarak, yardımcı olma arzusuyla sunun ve işbirliği sağlayın. Düşünce ve fikrin sizden, isteğin onlardan gelmesine özen gösterin.”

“13-Uçak seferleri düzenleyin; gidiş geliş kolaylıkları sağlayın.”

“14-Çok dikkatli ve koordineli bir politika izlenmesi gerektiğini unutmayın.”

“15-Ayrılma ve çözülmenin zannedildiği gibi kısa sürede ve kolay olacağını da beklemeyin.”

“16-Alınabilecek her şeyi onlardan almaya öncelik verin.”

“17-Türkiye'den alabilecekleri her şeyin satın alınabilmesini kolaylaştırın.”

“18-Çalışmalarınızı uzun vadeli hedeflere göre yönlendirin.”

“19-Ekonomik ilişkilerin ve bu konudaki gelişmelerin anahtar rolü oynayacağına daima dikkat edin.”

“20-İlişkilerin esasını tespit edin ve bunlara hepiniz uyun.”

“21-Bütün bunları koordine edecek, takip edecek ve gereken düzeltme ve düzenlemeleri teklif edebilecek bir çalışma kuruluşu (grubu) kurun.”³⁷

Ertesi günü Cuma idi ve Cumhurbaşkanı'nın yoğun bir programı ve ziyaretleri vardı. Akşam olmuştu ama Cumhurbaşkanının mesaisi devam ediyordu.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Yamak “son” gece kendisiyle “son” telefon görüşmelerini şöyle aktarmıştı:

“Cuma gecesi saat 24.00 civarında, beni telefonla aradılar. ‘Kemal Paşa, kriptoları görürken aklıma geldi. Daha evvel konuştuğumuz 155 milimetrelik modern mühimmat konusundaki çalışmalar ne oldu,’ diye soruyordu. ‘Zannederim bu ayki Millî Güvenlik Kurulu toplantısına alınacak. Çalışmaların bitmek üzere olduğunu biliyorum,’ cevabını verdim. Devam ettiler: ‘Yarın sana telefon ederim. Bu seyahatle ilgili olarak biraz konuşmamız lazım,’ dediler. Ben, ‘Emirlerinizi bekleyeceğim,’ dedim ve konuşmamız bitti.”³⁸

Gecenin bu vaktinde Avrasya dünyasının sorunlarına yoğunlaşmıştı...

17 Nisan 1993 Cumartesi sabahı beklenmedik ölümü onu tanıyan bütün insanlar için inanılmaz bir şok oluşturmuştu...

25'İNCİ ÖLÜM YILDÖNÜMÜNDE "BİRKAÇ" SÖZ

8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kendisiyle çalışan ve tanışan kişilerce ifade edilen bir özelliği vardı:

"Özal'la ilk temasta bile, kendisini yetiştirmek için eline geçen bütün fırsatlardan azami şekilde yararlanmayı başarmış bir kimse olduğunu görmek mümkündür."³⁹

1991 Şubatında İstanbul'da Harp Akademilerinde kurmay adaylarına hitabında kendi tecrübesine dayanarak önemli liderlik derslerinden birini ilginç bir karşılaştırmayla açıklamıştı:

"İş hayatıyla, hatta siyasetle harp sanatı arasında çok benzerlikler var. Harp idaresi ile iş idaresi arasında çok yakın benzerlikler var. Politikada da hatta bir parça harpteki taktiklerin kullanılması gerekli. Mesela harp sana-

tında ilk başta herhalde liderlik konusu önem kazanıyor. Hedef ve planların ayarlanması. Hücüm, taarruz ve hareketlilik. Harp sanatının bu yönü iş hayatında da var. Hareketli olmak, hareketsiz kalmaktan çok daha iyi. Hatta tehlike bile olmaz. Bu söylenebilir. Sürpriz yapabilirler. Hiç ummadığı yerden vurmak. Güç konsantrasyonu. Demin seminerde gördük, bir yere konsantre olmak. Aynı şey iş hayatında da hiç değişmez bir kaide olarak var. Eğer işinizi biraz daha geliştirmek istiyorsanız. Eğer işinizi bir sahada geliştirmek istiyorsanız, gücünüzü oraya konsantre edeceksiniz. Ben bir şey daha öğrendim, işi çabuk yapmak lazım. Fazla beklemeden, tereddüt etmeden, biraz da korkmadan işin içerisine girmek lazım. Cesaretle, cüretle girmek lazım. Kararlar çok cüretkâr kararlar olabilir. Ama çok teenni ile hareket etmek, cüretli hareket etmekten daha tehlikelidir. Hele iş hayatı hiç affetmez. Zaten risk almadan da, başarılı olmak mümkün değildir. Risk alacaksınız ki, başarıya ulaşacaksınız. Risk fazla olduğunda kâr da fazla olur. Ama batabilirsiniz, kaybedebilirsiniz de. Tabii bunu da mümkün olduğu kadar hesap edebilmemiz lazım."⁴⁰

Sonnotlar

- Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın TBMM'de Yemin Töreninde Yaptığı Konuşma, (Ankara, 9 Kasım 1989), s. 10.
- Cem Kozlu, Bulutların üstüne Tırmanırken, (İstanbul, Remzi K., 2007), s. 94-99.
- Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Harp Akademilerindeki Konuşmaları, (İstanbul, Harp Akademileri, 15 Şubat 1991), s. 6-7.
- Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Harp Akademilerindeki Konuşmaları, (İstanbul, Harp Akademileri, 15 Şubat 1991), s. 42-43.
- Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirvesi Açılış Konuşması, (İstanbul, 25 Haziran 1992), s. 13. (Bu konuşma yapılamadı/HÖ).
- Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni Ziyaret Programı, (11-16 Mart 1991).
- Engin Güner, Özal'ı Yıllarım, (İstanbul, IQ Y., 2003), s. 129-130.
- Engin Güner, Özal'ı Yıllarım, s. 131.
- Namık Kemal Zeybek, Türk Dünyası Deyince, (İstanbul, Doğan K., 2013), s. 78.
- Engin Güner, Özal'ı Yıllarım, s. 131.
- Engin Güner, Özal'ı Yıllarım, s. 132.
- Engin Güner, Özal'ı Yıllarım, s. 132-133.
- Namık Kemal Zeybek, Türk Dünyası Deyince, s. 79.
- Fatih Altaylı, "Teke Tek", Habertürk, (1 Ağustos 2013).
- Engin Güner, Özal'ı Yıllarım, s. 133-136.
- Namık Kemal Zeybek, Türk Dünyası Deyince, s. 79.
- Namık Kemal Zeybek, Türk Dünyası Deyince, s. 80.
- Engin Güner, Özal'ı Yıllarım, s. 136-137.
- Namık Kemal Zeybek, Türk Dünyası Deyince, s. 77.
- Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "21. Asır Türkiye'nin ve Türklerin Asrı Olacak" Konulu Konuşmaları, (Bursa Çelik Palas, 22 Mayıs 1991), s. 34-35.
- Abdulahap Kara, Turgut Özal ve Türk Dünyası, (İstanbul, IQ Y., 2012), s. 117-129.
- Dış Politikamızın Perde Arkası, (Ed. Turhan Fırat), (Ankara, Ümit Y., 2005), s. 270.
- <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222>.
- Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri" Uluslararası Sempozyumu Açılışında Yaptıkları Konuşma, İstanbul, The Marmara Otel, 5 Kasım 1991), s. 12.
- Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın İş Dünyası Vakfı Toplantısındaki Konuşmaları, (İstanbul Conrad Otel, 2 Ekim 1992), s. 40-41.
- Servet Kabaklı, "Taşkent'te Bahar, Bakü'da Kahır...", Türkiye, 6 Nisan 1993.
- "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme".
- Yalçın Özer, "Akayev ve de Yağdanlık", Türkiye, 9 Nisan 1993.
- "Özal: Orta Asya Süratle Kalkınacak", Türkiye, 9 Nisan 1993.
- "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme".
- Servet Kabaklı, "Hazret-i Pir-i Türkistan", Türkiye, 11 Nisan 1993.
- Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Ziyaret Programı (4-15 Nisan 1993).
- "Özal Kazakistan'da Dostluk Ağacı Dikti", Türkiye, 11 Nisan 1993.
- "Başyaver Aslan Güner'le Görüşme".
- "Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'le Görüşme".
- Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Ziyaret Programı (4-15 Nisan 1993).
- Kemal Yamak, Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler, (İstanbul, Doğan K., 2006), s. 786-788.
- Kemal Yamak, Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler, s. 801-802.
- Ercüment Yavuzalp, Liderlerimiz ve Dış Politika, (Ankara, Bilgi Y., 1996), s. 315.
- Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Harp Akademilerindeki Konuşmaları, (İstanbul, Harp Akademileri, 15 Şubat 1991), s. 21.